

**Türkiye’de İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1980-2017 Dönemi İçin
Nedensellik Analizi**

*The Relationship Unemployment and Divorce In Turkey: Causality
Analysis For The Period 1980-2017*

Araş. Gör. Selami BAYRAK

Sakarya Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

Sakarya University Faculty of Political Science

Labor Economic and Industrial Relationships Department

sbayrak@sakarya.edu.tr

Ocak 2019, Cilt 10, Sayı 1, Sayfa: 39-54
January 2019, Volume 10, Number 1, Page: 39- 54

P-ISSN: 2146-0000

E-ISSN: 2146-7854

©2010-2019

www.calismailiskileri.org

İMTİYAZ SAHİBİ / OWNER OF THE JOURNAL

Abdurrahim ŞENOCAK
(ÇASGEM Adına / On Behalf of the ÇASGEM)

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Dr. Elif ÇELİK

EDİTÖR YARDIMCISI/ASSOCIATE EDITOR

Berna YAZAR ASLAN

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXES

ECONLI T - USA
CABELL'S DIRECTORIES - USA
ASOS İNDEKS - TR
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL - PL
KWS NET LABOUR JOURNALS INDEX - USA

YAYIN TÜRÜ / TYPE of PUBLICATION

PERIODICAL - ULUSLARARASI SÜRELİ YAYIN
YAYIN ARALIĞI / FREQUENCY of PUBLICATION
6 AYLIK - TWICE A YEAR
DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE ve İNGİLİZCE - *TURKISH and ENGLISH*

PRINT ISSN

2146 - 0000

E - ISSN

2146 - 7854

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Mustafa Necmi İLHAN – Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem ÇAKIR – Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Nergis DAMA – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Elif ÇELİK – ÇASGEM

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yener ALTUNBAŞ *Bangor University - UK*
Prof. Dr. Mehmet DEMİRBAĞ *University of Sheffield – UK*
Prof. Dr. Shahrokh Waleck DALPOUR *University of Maine – USA*
Prof. Dr. Tayo FASOYIN *Cornell University - USA*
Prof. Dr. Paul Leonard GALLINA *Université Bishop's University – CA*
Prof. Dr. Douglas L. KRUSE *Rutgers, The State University of New Jersey - USA*
Prof. Dr. Özey MEHMET *University of Carleton - CA*
Prof. Dr. Theo NICHOLS *University of Cardiff - UK*
Prof. Dr. Mustafa ÖZBİLGİN *Brunel University - UK*
Prof. Dr. Yıldırım YILDIRIM *Syracuse University - USA*
Doç. Dr. Kevin FARNSWORTH *University of Sheffield - UK*
Doç. Dr. Alper KARA *University of Hull - UK*
Dr. Sürhan ÇAM *University of Cardiff - UK*

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR *Türkiye Bilimler Akademisi*
Prof. Dr. Cihangir AKIN *Yalova Üniversitesi*
Prof. Dr. Yusuf ALPER *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Onur Ender ASLAN
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI YÖK
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ *Kırklareli Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet BARCA *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*
Prof. Dr. Aydın BAŞBUĞ *İstanbul Gelişim Üniversitesi*
Prof. Dr. Eyüp BEDİR *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. Vedat BİLGİN *TBMM*
Prof. Dr. Özlem ÇAKIR *Dokuz Eylül Üniversitesi*
Prof. Dr. Erdal ÇELİK *Dokuz Eylül Üniversitesi*
Prof. Dr. Toker DERELİ *Işık Üniversitesi*
Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR *DURGUN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. E. Murat ENGİN *Galatasaray Üniversitesi*
Prof. Dr. Bülent ERDEM *Cumhuriyet Üniversitesi*
Prof. Dr. Nihat ERDOĞMUŞ *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Halis Yunus ERSÖZ *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Seyfettin GÜRSEL *Bahçeşehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Nükhet HOTAR *Dokuz Eylül Üniversitesi*
Prof. Dr. Erdal Tanas KARAGÖL *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Prof. Dr. Aşkın KESER *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Muharrem KILIÇ *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Prof. Dr. Tamer KOÇEL *İstanbul Kültür Üniversitesi*
Prof. Dr. Metin KUTAL *Gedik Üniversitesi*
Prof. Dr. Adnan MAHİROĞULLARI *Cumhuriyet Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet MAKAL *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU *Çankaya Üniversitesi*
Prof. Dr. Sedat MURAT *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR *Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Haluk Hadi SÜMER *Selçuk Üniversitesi*
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU *Atılım Üniversitesi*

Prof. Dr. İnsan TUNALI Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih UŞAN Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Cavide Bedia UYARGİL İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Recep VARÇIN Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erineç YELDAN İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Engin YILDIRIM Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Yücel UYANIK Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Erineç YAZICI Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Gökçe OK İçişleri Bakanlığı

**Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazar(lar)ına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.**

*All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited.*

Türkiye’de İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1980-2017 Dönemi İçin Nedensellik Analizi

The Relationship Unemployment and Divorce In Turkey: Causality Analysis For The Period 1980-2017

Araş. Gör. Selami Bayrak¹

Öz

Son yıllarda artan boşanma vakalarında, ekonomik yetersizliklerin ön plana çıkması ve aile içi maddi kaygıların olması, en önemli nedenlerden biri olarak gösterilmektedir. Yaşanılan 2009 ekonomik krizi sonrası artan işsizlik ile birlikte boşanma verilerindeki artış, işsizlik ve boşanma arasındaki ilişkiyi çağrıştırmaktadır. Bu nedenle, çalışmada işsizlik ve boşanma arasındaki ilişki 1980-2017 yıllarını kapsayacak şekilde yıllık veriler ile Türkiye özelinde, ekonometrik yöntem kullanılarak araştırılmıştır. Matlab 2015 programı ile Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ve Gauss 10 programı ile Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi yapılmıştır. Son olarak da, Eviews 10 programıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, işsizlik ve boşanma arasındaki ilişkiyi desteklemekte ve ilişkinin çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: İşsizlik, Boşanma, Nedensellik Analizi.

Abstract

In recent divorce cases, the emergence of economic inadequacies and the existence of domestic financial concerns are considered as one of the most important reasons. With the increase in unemployment after the 2009 economic crisis, the increase in divorce data recalls the relationship between unemployment and divorce. Therefore, in study the relationship between unemployment and divorce so as to cover the years 1980-2017 with annual data, Turkey in particular, has been investigated using econometric methods. With the Matlab 2015 program Kapetanios (2005) multiple structural fracture unit root test and with Gauss 10 program, Maki (2012), a multiple structural break cointegration test was conducted. Finally, the causality relationship between variables with the Eviews 10 program was examined with Toda-Yamamoto (1995) causality test. The findings support the relationship between unemployment and divorce and reveal that the relationship is a two-way causality relationship.

Keywords: Unemployment, Divorce, Causality Analysis.

¹ Araş. Gör. , Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, sbayrak@sakarya.edu.tr

Giriş

İşsizliğin sadece ekonomik sonuçlarının olmadığı, psikolojik ve sosyal sonuçlarının da bulunduğu ve bu sonuçların hem bireyi hem toplumu olumsuz olarak etkilediği bilinen bir gerçektir. İşsizlik bireyde, kaygı, özsaygıdan yoksunluk, duygu karmaşıklığı, ümitsizlik ve sinir bozukluğu olarak etkide bulunabilmektedir (Harma ve Solak, 2013). Bireyi, depresyona ve intihara kadar sürükleyebilen işsizlik, aile kurumuna da zarar vermektedir. Özellikle boşanmaların, ekonomik nedenlerden ötürü gerçekleşmesi son yıllarda artış göstermektedir. Kadınların, boşanma riskine karşı işgücüne katılmaları (Kutlar vd., 2012) da aslında işsizliğin doğuracağı sonuçlara karşı alınan bir önlemdir. İşsizliğin, özellikle ataerkil toplumlarda, aile içi çatışmalara sebep olduğu ve bunun sonucunda parçalanmaların meydana geldiği gerçeği de unutulmamalıdır. Bununla birlikte, işsizlikle beraber kaybolan sosyal statü, ailenin sosyal hayattaki bağını sarsabilmektedir. Ayrıca işsiz bireylerin boşanma oranının, toplam boşanma oranından daha yüksek olması (Kurt, 2006), işsizlik ve boşanma arasındaki ilişkiyi de kanıtlamaktadır. Bu nedenle, ilişkinin son yıllardaki görünümünü bilimsel yöntemlerle ortaya koymak ve aralarındaki ilişkinin hangi yönde ve ne kuvvetle olduğunu ölçmek, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, işsizlik ve boşanma arasındaki ilişki, ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Literatürde işsizlik ve boşanma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında, son yılları kapsayan verilerin kullanılmaması ve Türkiye özelinde çalışmaların kısıtlılığı göze çarpmaktadır. Bu nedenle, özellikle son yıllara ait verilerin kullanılması ve boşanma verisi olarak, boşanma nedenlerinde oransal açıdan çoğunluğu kaplayan geçimsizlik nedenli boşanma veri olarak kabul edilmiş ve bu açıdan literatüre katkı sunması amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak, işsizlik ve boşanma arasındaki ilişki Türkiye özelinde incelenmiş, daha sonra literatür kısmında bu alanda yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. 1980-2017 dönemini kapsayan yıllık veriler çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, eşbütünleşme analizi ve nedensellik analizi yapılarak incelenmiş ve son olarak da bulgular değerlendirilmiştir.

1. Türkiye’de İşsizlik ve Boşanma

Evli çiftler arasındaki anlaşmazlıkların birçok nedeni bulunmaktadır. Tarafların birbirilerinden beklentilerinin karşılanamaması, iletişim sorunları, karşılıklı sevgi ve saygının azalması, kültürel farklılıklar, cinsel sorunlar, erk mücadelesi, maddi konular, kötü alışkanlıklar ve ilişkide başka birinin varlığı, bu nedenlerden birkaçını oluşturmaktadır (Şendil ve Kızıldağ, 2005). Bu ve bunun gibi nedenlerle her geçen gün dünya genelinde boşanmalar gerçekleşmektedir. OECD (2018)’nin 43 ülke arasında yapmış olduğu araştırmaya göre 2016 yılında en fazla boşanmalar Rusya’da gerçekleşmiştir. Türkiye bu sıralamada 35. olarak hem OECD ortalamasının hem de Avrupa ortalamasının altında bir orana sahiptir. Fakat bu görece olarak olumlu durum, Türkiye’de her geçen yıl artan boşanma oranlarının yükselişini engellememektedir. Boşanma sayısı, 1980 yılında 15.901, 2017 yılında 128.418 iken bir önceki yıl olan 2016’da 126.164 olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artışı ile birlikte boşanma sayısında da artış olacağından yıllara göre boşanmalardaki artışı görebilmek için kaba boşanma² hızı verilerine bakmak gerekmektedir. 1980 yılında kaba boşanma hızı binde 0,15 iken bu

² Belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır (TÜİK, 2018).

oran 2016 yılı için binde 1,84 ve 2017 yılı için binde 1,89 olarak gerçekleşmiştir. Kaba boşanma hızının 2017 yılında en yüksek olduğu il, binde 2,57 ile İzmir olmuştur. Bu ili binde 2,51 ile Antalya ve Muğla izlemiştir. Kaba boşanma hızının en düşük olduğu il ise binde 0,2 ile Hakkâri'dir. Bu ili binde 0,21 ile Bitlis, binde 0,22 ile Şırnak izlemiştir (TÜİK, 2018). Nedenleri açısından bakıldığında ise boşanmalar, çok değişkenliğe sahiptir. Tablo 1'e bakıldığında boşanmaların daha çok geçimsizlik nedenli olduğu görülmektedir. 1980 yılından itibaren geçimsizlik nedenli boşanma, toplam boşanmaların %90'ından fazla bir orana sahiptir. Zina, cana kast ve pek fena muamele, cürüm ve haysiyetsizlik, terk ve akıl hastalığı gibi TÜİK' in belirlediği nedenler arasındaki geçimsizlik nedeni içerisinde, pek çok unsur bulunmaktadır. Geçimsizliğin temelinde maddi menfaatlerin ön plana çıkmış olması, ekonomik yoksulluk, işsizlik, sosyal hayattaki düzensizlik, aşırı derecede alkol kullanma gibi unsurlar yer almaktadır. Ayrıca ekonomik problemler, eşlerin ruhen anlaşamamaları, iş veya benzeri unsurlarla birbirlerini ihmal etmeleri, gayri ahlaki tutumlar, vb. açık veya kapalı olarak bu sebebin içerisinde yer almaktadır (Yıldırım, 2004:76).

Tablo 1: Nedenlerine Göre Boşanma Oranları -Türkiye (1980-2017)

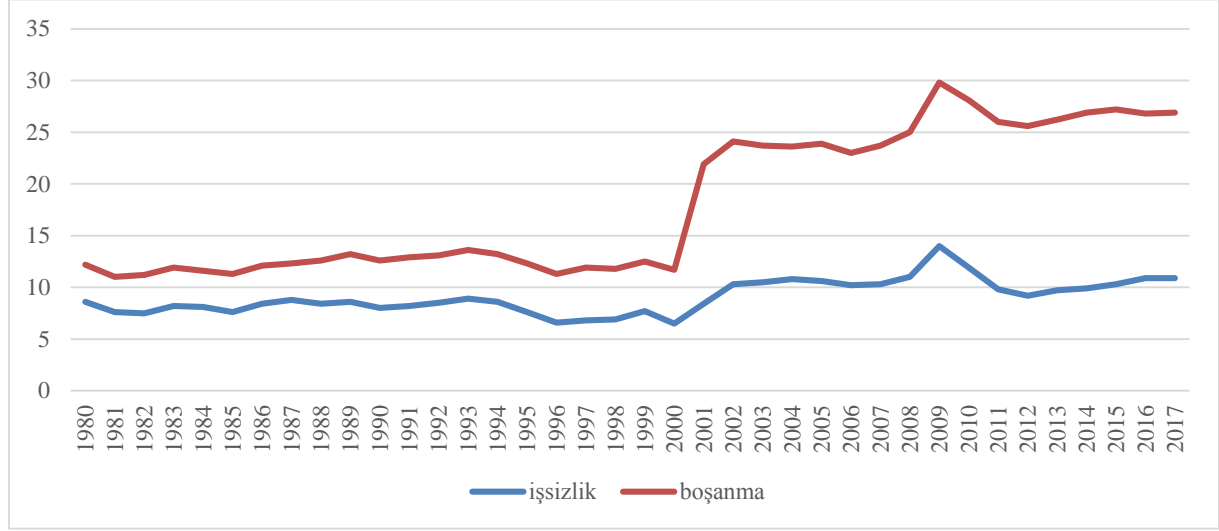
Yıl	Zina	Cana Kast ve Pek Fena Muamele	Cürüm ve Haysiyetsizlik	Terk	Akıl Hastalığı	Geçimsizlik	Diğer	Bilinmeyen
1980	2,76	0,40	0,64	7,02	0,43	87,60	1,14	0,01
1981	3,17	0,34	0,74	6,67	1,45	85,90	1,73	0,02
1982	10,03	0,57	0,99	6,27	0,48	80,15	1,51	0,00
1983	2,54	0,33	0,78	6,40	0,58	88,22	1,14	0,00
1984	2,97	0,41	0,94	6,95	0,49	86,90	1,34	0,00
1985	3,28	0,35	0,85	6,30	0,46	87,25	1,51	0,00
1986	2,68	0,29	0,86	6,05	0,41	88,39	1,33	0,00
1987	2,27	0,29	0,69	6,48	0,31	88,77	1,19	0,00
1988	1,87	0,29	0,57	5,05	0,40	90,23	1,60	0,00
1989	1,32	0,15	0,39	3,74	0,37	91,86	2,17	0,00
1990	1,29	0,23	0,32	3,87	0,36	91,07	2,87	0,00
1991	1,00	0,33	0,27	2,64	0,34	93,85	1,57	0,00
1992	0,81	0,29	0,36	2,50	0,36	92,84	2,84	0,00
1993	0,82	0,37	0,34	2,80	0,47	92,26	2,93	0,00
1994	0,77	0,32	0,23	2,56	0,37	93,15	2,60	0,00
1995	0,61	0,36	0,24	2,20	0,42	93,84	2,33	0,00
1996	0,58	0,21	0,29	1,97	0,37	93,95	2,63	0,00
1997	0,70	0,34	0,23	2,06	0,38	93,76	2,53	0,00
1998	0,67	0,37	0,28	2,28	0,30	92,95	3,15	0,00
1999	0,57	0,26	0,27	1,79	0,33	93,64	3,14	0,00
2000	0,38	0,18	0,20	1,70	0,27	94,21	3,06	0,00
2001	0,08	0,02	0,03	0,37	0,03	93,78	0,36	5,33
2002	0,07	0,01	0,02	0,29	0,03	94,35	0,48	4,76
2003	0,07	0,03	0,02	0,27	0,02	95,23	0,66	3,68
2004	0,09	0,01	0,02	0,29	0,03	95,47	0,49	3,59
2005	0,07	0,04	0,04	0,27	0,05	95,93	0,56	3,05
2006	0,08	0,03	0,04	0,30	0,04	94,62	0,73	4,16
2007	0,08	0,03	0,03	0,24	0,06	93,97	0,58	5,01
2008	0,07	0,04	0,02	0,26	0,04	94,89	0,88	3,80
2009	0,07	0,03	0,04	0,25	0,03	95,09	1,01	3,48
2010	0,08	0,03	0,03	0,27	0,04	95,34	1,19	3,03
2011	0,07	0,03	0,03	0,24	0,05	96,70	0,80	2,09
2012	0,06	0,02	0,02	0,22	0,04	97,24	0,85	1,54
2013	0,06	0,02	0,03	0,19	0,03	97,06	0,92	1,68
2014	0,08	0,02	0,03	0,15	0,05	96,81	0,98	1,88
2015	0,08	0,03	0,03	0,16	0,04	97,21	0,87	1,58
2016	0,07	0,02	0,03	0,13	0,03	97,53	0,78	1,40
2017	0,08	0,02	0,03	0,10	0,03	97,84	0,59	1,32

Kaynak: TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013; TÜİK Hayati İstatistikler 2014-2017.

Türkiye özelinde çalışmanın konusu olarak kullanılan bir diğer veri ise işsizliktir. Boşanma verilerinde yıllara göre artışın gerçekleşmesi, işsizlik için de geçerli bir durumdur. Aynı oranda olmasa da artışın söz konusu olduğu işsizlik, 1980 yılında %8,6, bir sonraki yıl ise %7,6 olarak gerçekleşmiş, 2000 yılında %6,5'e düşmüş fakat kriz ile birlikte 2001 yılında %8,4 olmuştur. Krizin etkisi 2009 yılında da görülmüş ve işsizlik %14 ile rekor kırmıştır. Daha sonra uygulanan politikalar ile işsizlik %9,2'ye düşse de

son iki yılda yine artışa geçmiş ve %10,9 olarak gerçekleşmiştir (SBB, 2018). Genel olarak değerlendirmek gerekirse, 1980'li yıllarda %7-8 bandında olan işsizlik, son yıllarda %9-10 bandında seyretmektedir.

Grafik 1: Yığılmış Çizgi Modelinde İşsizlik ve Boşanma (1980-2017 Dönemi)

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2013; TÜİK Hayati İstatistikler 2014-2017; T.C. SBB İstihdam Göstergeleri, 2018.

Grafik 1, seçili yıllar içinde işsizlik ve boşanma oranları verileri ile bir bütünün parçalarının zaman içindeki değişimini göstermeye yarayan yığılmış çizgi modeliyle oluşturulmuştur. Grafikten de anlaşılacağı üzere 2000 yılı sonrası ve 2009 yılı için kırılmalar söz konusudur. Bu kırılmaların ekonomik kriz ve etkilerinden kaynaklı olduğu, işsizliğin ve boşanmaların bu dönemlerde tepki verdiği, grafikten de çıkarılabilmektedir. İşsizlik ve boşanma verilerinin birlikte hareketi, bu iki değişken arasındaki bağın olduğu düşüncesini de kuvvetle desteklemektedir.

Türkiye’de boşanmanın nedenlerini araştıran pek çok araştırmada işsizlik, ekonomik nedenlerden dolayı geçimsizlik, maddi sıkıntı, ekonomik olarak evin geçimini sağlayamama gibi nedenler boşanma nedenleri arasında üst sıralarda bulunmaktadır. 1996 yılında yapılan Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırmasına göre, katılımcıların %20,06’sı boşanmaların maddi sıkıntılardan dolayı olacağını belirtmişlerdir. Aynı araştırmada bir önceki veriyi destekler bir şekilde eşler arasındaki başlıca anlaşmazlık konularının, %46,5 ile maddi sıkıntılardan kaynaklı olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de boşanmaların giderek artacağını düşünenler (katılımcıların %80’i), buna %53,8 ile işsizliğin neden olacağını belirtmişlerdir (ASPB, 2015). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2006 ve 2011 yıllarında yapmış olduğu Türkiye Aile Yapısı Araştırmasına göre, erkeğin evin ekonomik olarak geçimini sağlayamaması, 2006’da %27,2 ve 2011’de % 30,5 oranında boşanma sebebi olabilecek davranış ve özellikler olarak belirtilmiştir. Aynı araştırmalarda boşanmış bireylerin boşanma nedenleri için verdiği cevaplarda, evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama, 2006 yılında %1,3 iken 2011 yılında %12 olmuştur (ASPB, 2006; ASPB,

³TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, Sıra Sayısı:399, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf>, 10.08.2018.

2011). İki araştırma arasındaki bu denli farkın 2009 küresel krizi ile ilgili olabileceği dile getirilebilir. Türkiye'deki boşanmaları inceleyen bir diğer araştırma ise 2008 ve 2014 yıllarında gerçekleştirilen Türkiye'de Boşanma Nedenleri Araştırması'dır. Bu araştırmalarda en az bir kez boşanmış kişilere boşanma nedenlerini öğrenmek amacıyla çeşitli sorular sorulmuştur. Boşanmış kişiler, boşanma nedenleri olarak birden fazla neden belirtmişlerdir. 2008 yılındaki araştırmaya göre, %38,7'si ekonomik sıkıntıya düşülmesi, %18,9'u ise eşinin uzun süre işsiz kalmasını, boşanma nedeni olarak belirtmişlerdir. 2014 yılındaki araştırmada ise ekonomik sorunlar, %34,2 ile boşanma nedenleri arasında üst sırada yerini almıştır (TBMM, 2016:237-239).

Boşanma ile ilgili ekonomik sorunlar özelinde işgücü piyasasındaki problemler, özellikle de işsizlik ve mesleksizlik, boşanmada ve aile bütünlüğünün sarsılmasında önemli etkenlerden biridir (TBMM, 2016:208). Yapılan çalışmalar, özellikle erkeğin işsizliğinin aile ilişkilerinde gerginliğe neden olduğunu ortaya koymuştur (Thomas, 1980:517). İşsizlik ve boşanma arasındaki ilişki, boşanma davalarında da dile getirilmiş ve Yargıtay kararı olarak emsal teşkil etmiştir. Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 2017/5636 karar numaralı içtihat metninde "erkeğin düzenli olarak çalışmadığı, birlik görevlerini yerine getirmediği...bu halde taraflar arasında ortak hayatı temelinden sarsacak derecede ve birliğin devamına imkân vermeyecek nitelikte bir geçimsizliğin mevcudu ve sabit" oluşu dile getirilip, işsizliğin, boşanma için bir neden olduğu açıkça belirtilmiştir.

2. Literatür

Literatürde işsizlik ve boşanma ilişkisini inceleyen çalışmaların olmasına karşın Türkiye üzerinde yapılmış çalışmaların az sayıda olması dikkat çekmektedir. Ayrıca çalışmalarda işsizlik ve boşanma arasındaki ilişkinin çoğunlukla pozitif yönde olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan bir kısmının özeti, önce pozitif ilişki içerisinde, sonra negatif ilişki içerisinde sonuç elde edilen çalışmalar olmak üzere aşağıda verilmiştir.

Topbaş ve Kurt (2007), 1970-2005 yıllarını kapsayan ve Türkiye verileri ile VAR analizi yaptığı çalışmalarında, boşanma oranı, ekonomik nedenlerle boşanmanın işsizlik ile ilişkisinin daha güçlü olacağı düşüncesinden hareketle, geçimsizlik nedeniyle boşanma sayısı ve terk nedeniyle boşanma sayısı ve bu iki nedenin toplamı olan toplam boşanma sayısı ve genel işsizlik oranı değişkenlerini kullanmışlardır. Çalışmada, tüm değişkenlerin yıllık değişim düzeyleri kullanılmış olup analiz sonuçlarına göre, terk nedenli boşanma değişkeni hariç diğer tüm değişkenler ile işsizlik arasında, işsizlikten diğer değişkenlere doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durum işsizlik değişkeninin boşanma üzerinde zamanla etkili bir değişken olduğu biçiminde de yorumlanabilmektedir. İşsizlik ve boşanma ilişkisine yönelik Türkiye üzerine yapılan çalışmalardan bir diğeri Özer ve Topal'ın (2017) çalışmasıdır. Bu çalışmada son dönemlerde Türkiye özelinde de çokça tartışılan genç işsizliğin boşanma ile ilişkisi araştırılmıştır. Panel veri analizi yapılan çalışmada, Türkiye'nin 26 bölgesinin (Düzyey-II) 2004-2016 dönemi verileri kullanılarak, öncelikle panel korelasyon ve en küçük kareler (EKK) regresyon tahmini gibi ön testler yapılmış daha sonra, nedensellik ilişkileri, panel Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Serpilme diyagramlarında regresyon doğrusu pozitif eğimli olup genç işsizliği ile boşanma arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmekte, regresyon analizi sonuçlarına göre ise incelenen dönemlerde bölgesel düzeyde genç işsizliğinde görülen artışlar boşanmaları

arttırmaktadır. Nedensellik analizi sonucu da genç işsizliğin boşanmaların bir nedeni olduğunu ve ayrıca bölgeler arasında genç işsizliği ile boşanma arasında nedensellik ilişkilerin ortak karaktere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer ülkeler için yapılan çalışmalara bakıldığında, Hansen (2005), 16-67 arası yaş grubu ve 1989-1996 yılları arasında 40.472 çiftin yıllık gözlemden oluşan verileri ile Norveç üzerine yaptığı çalışmada, panel veri analizi ile işsizliğin boşanma üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmalarında regresyon analizi gerçekleştirilmiş olup çıkan sonuçlar, işsizlik boşanma arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre işsizliğin artması boşanma riskini artırıcı bir faktör olarak belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca, evli kadın ve erkeklerin işsizlikten aynı biçimde etkilenmediğini ve erkeklerin boşanma tercihini, daha çok ekonomik faktörlerle ilişkili gerekçelere dayandırmaktadır. Amato ve Beattie (2011) ise, 1960-2005 yılları arasında 5 yıllık verileri kullanarak ABD'deki 50 eyalet ve Washington D.C. bölgeleri üzerine işsizlik ve boşanma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel regresyon analizinin yapıldığı çalışmada, işsizlik ile boşanma arasında pozitif bir ilişki söz konusu olup, işsizlik oranındaki bir puanlık artışın boşanma oranındaki bir puan artışla ilişkili olduğunu göstermektedir. Çalışmadaki bir diğer sonuç ise, örneklem, dönemlere ayrıldığında, işsizlik ile boşanma, 1980 sonrasındaki dönem için negatif ve anlamlı bir şekilde ilişkilidir. Bu da boşanma maliyeti perspektifini açıkça desteklemektedir. Yani, belli bir durumda işsizlik oranı yüksek iken, boşanmayı düşünen çiftler bu adımı atmaya gönülsüz davranabilmektedirler. Bentzen ve Smith (2002)'in çalışmalarında 1948-1998 yılları arası ABD ve Danimarka için zaman serisi verileri kullanılmış, boşanma oranı ile cinsiyetler arası işgücü piyasası özellikleri arasındaki ilişki ise, Granger nedensellik testleri kullanılarak ve VAR modelleri tahmin edilerek analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, Danimarka için, erkek işsizliğinin boşanmanın anlamlı bir granger nedeni olmadığı tespit edilmiş, ABD için ise VAR analizi sonuçlarına göre, erkek işsizliğinin evlilikteki çözülmede belirleyici rol oynadığını belirtmişlerdir. Ayrıca boşanmalardan işsizlik değişkenlerine bir etki olduğu ve boşanma oranının, kadın işgücüne katılım oranından etkilendiği sonucu dile getirilmiştir. Bu etki, kadınların işgücüne katılımları arttıkça, boşanma sayısını artırdığını göstermektedir. Svarer (2002), 1980-1995 yılları arası verileri kullanarak Danimarka için regresyon analizi yaptığı çalışmada, işsizlik ve boşanma ilişkisini incelemiştir. Önceki yayınlarda olduğu gibi burada da pozitif bir ilişki söz konusu olup, işsizliğin boşanmaları arttırabileceği sonucu çıkmıştır. Çalışmada sadece işsizlik ve boşanma değişkenlerini kullanmayan Huang (2003), evlilik, boşanma ve gebelik oranı değişkenlerini kullanarak 1978 Ocak-2000 Nisan arası Tayvan için aylık verileri kullanarak değişkenler arasındaki ilişkiyi VAR modeli ile tahmin etmeye çalışmıştır. Elde edilen sonuçlarda, işsizliğin hem boşanma hem de evlilik değişkenleri ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğu, buna karşın gebe kalma ile negatif bir ilişkide bulunduğu belirtilmiştir. Bir diğer farklı değişkenlerin kullanıldığı çalışma ise, Raeymaeckers vd. (2006)'ne aittir. Çalışmalarında, mesleki, eğitim ve finansal kaynakların evlilik erteleme ve boşanma riski üzerindeki etkisini incelemiştir. 1992-2002 dönemi 5.314 çifte ait Belçika verileri ile regresyon analizi yapılan çalışmada, çiftlerin her ikisinin de çalışması, benzer kazançlar elde etmesi ve ev içi görevleri eşit olarak paylaşması durumunda, boşanma riskinin azalacağı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak South (1985) çalışmada, 1947-1979 yılları arasında ABD için işsizlik, boşanma, kadınların işgücüne katılım oranı değişkenlerini kullanarak, aralarındaki ilişkiyi incelemiştir. South (1985), boşanma oranının, önemli ölçüde refah dönemlerinde arttığı ve ekonomik durgunluklar sırasında düştüğü hipotezine karşılık, yaş yapısındaki değişiklikler ve kadınların işgücüne katılım oranı ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. Çıkan diğer bir sonuç, 2.Dünya savaşı sonrası,

işsizliğin boşanma oranı üzerindeki küçük ancak pozitif etkilerini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, diğer faktörler sabit tutulduğunda, boşanma oranı Vietnam savaşı sırasında bir artış göstermiş, ancak bu artış Kore savaşı sırasında bulunmamıştır.

İşsizlik ve boşanma ilişkisini inceleyen ve aralarında negatif bir ilişkinin varlığını ortaya koyan Sandalcılar (2012), çalışmasında 2004-2010 yılı aralığındaki Türkiye İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması 2.düzye (İBBS-II) 26 alt bölgeye ait yıllık işsiz sayısı ve boşanma sayısı verilerini kullanarak; panel birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testlerini uygulamıştır. Veri setinde, 26 alt bölgeyi kendi arasında iki grupta toplamış ve bu gruplamayı yaparken Samsun-Hatay hattının doğusunda kalan alt bölgeleri bir grupta (Doğu Bölgesi); batısında kalan alt bölgeleri ise başka bir grupta (Batı Bölgesi) göstermiştir. Bu durumda analizde üç farklı veri seti kullanılmış olup, ilki tüm Türkiye'yi içine alan veri seti; ikincisi sadece batı bölgesinde yer alan alt bölgelere ait veri seti; son olarak da doğu bölgesinde yer alan alt bölgelere ait veri setidir. Yapılan testler sonucunda Türkiye'de boşanma ile işsizlik arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu ortaya çıkmıştır. Yani işsizlik oranı artarken boşanma oranı azalmaktadır. Batı ve doğu bölgeleri için yapılan nedensellik analizi sonuçları da Türkiye geneli için yapılan analiz sonucuyla büyük oranda örtüşmekte; işsizlikten boşanmaya doğru anlamlı negatif ilişkinin varlığı söz konusudur. Sandalcılar (2012), buradaki negatif ilişkideki temel faktörün, boşanma maliyetleri olduğunu ileri sürmektedir. Bunu da açıklarken, çiftlerin maddi ve manevi maliyetlerle/kayıplarla karşı karşıya kalacaklarını, bu maliyetleri/kayıpları yüklenmektense mevcut evliliklerini devam ettirmeyi tercih ettiklerini ve boşanmayı ertelediklerini dile getirmektedir. İşsizlik ve boşanma arasında literatürdeki çoğu çalışmanın aksine pozitif bir ilişki bulunmayan bir diğer çalışma Gray (1995)'in yaptığı çalışmadır. Burada, çiftler arasındaki boşanma riski arttıkça, kadının istihdama dâhil olma durumunun hızlandığı, analiz sonuçlarından anlaşılmakta olup, kadının istihdamda olması ya da işsiz olması, boşanma ihtimali üzerine anlamlı bir etki oluşturmamıştır.

3. Analiz

Bu kısımda, çalışmaya ait yöntem ve veri seti açıklanacak, birim kök testi, eş bütünleşme testi ve nedensellik testi sonuçları verilecektir.

3.1. Yöntem

Zaman serileri analizi, zaman içinde düzenli aralıklarla gözlemlenen verilerin istatistiksel olarak incelenmesini ve gelecek dönemlerde elde edilebilecek verilerin öngörüsünün güvenilir bir şekilde yapılabilmesini sağlamaktadır (Kadılar, 2005). Çalışmanın amacı olan işsizlik ve boşanma ilişkisinin zaman içerisindeki etkileşimi, yöntemsel olarak zaman serileri analizi ile incelenecektir. Bundan dolayı, işsizlik sayıları ve geçimsizlik nedenli boşanma sayılarının, 1980-2017 dönemi yıllık Türkiye verileri çalışmada kullanılmıştır. İlk aşamada serilerin logaritmaları Eviews 10 programı ile alınmıştır. Burada serilerin logaritması alınarak seriler arasındaki farklar en aza indirilmiştir. İkinci aşamada, Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Matlab 2015 programı ile serilerin durağanlıkları test edilmiştir. Üçüncü aşamada Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi, Gauss 10 programı ile seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınanmış, son olarak, Eviews 10 programıyla değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi ile incelenmiştir.

3.2. Veri Seti

Bu çalışmada kullanılan veriler, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK Hayati İstatistikler ve İşgücü İstatistikleri veri tabanından alınmıştır. 1980-2017 dönemini kapsayan yıllık verilerden oluşturulmuş veri setine ilişkin açıklayıcı bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Veri Setine İlişkin Açıklayıcı Bilgiler

Değişken	Kısaltma	Açıklama	Veri Kaynağı
İşsizlik	iss	İşsiz sayısı	TÜİK T.C. SBB
Geçimsizlik nedenli boşanma	gec	Geçimsizlik nedenli boşanma sayısı	

3.3. Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Bir zaman serisinin birim kök içermesi, o serinin durağan olmadığı anlamına gelmektedir. Birim kök içeren zaman serileri ile yapılan ekonometrik analizler anlamlı sonuçlar vermemektedir. Zaman serilerinde analizlerin uygulanıp doğru sonuçlar elde edilmesi için, seride trendin olmaması ve durağan olması gerekmektedir. Fakat zaman serisi analizindeki değişkenler genellikle artış ya da azalış yönünde bir eğilime sahip olduklarından yapılan analizler hatalı regresyon sonuçlarından dolayı geçersiz olmaktadır. Bu nedenle zaman serisinin durağanlaştırılması ve trendin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Utkulu, 1993). Yapısal kırılmalı birim kök analizlerinde, yapısal kırılmalar ele alınmadan yapılan testler birçok problem içermekte ve durağan olan serilerin durağan değil şeklinde yorumlanmasına sebep olabilmektedir (Perron, 1989). Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ile yapısal kırılma sayısı ve tarihi de içsel olarak belirlenmektedir. Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi ile araştırmacı maksimum yapısal kırılma sayısını belirlemekte ve uygun kırılma sayısı ile tarihi içsel olarak tespit edilmektedir (Şener vd., 2015:57). Kapetanios (2005), çalışmasında aşağıdaki modeli kullanmıştır.

$$y_t = \mu_0 + \mu_1 t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \phi_i DU_{i,t} + \sum_{i=1}^m \psi_i DT_{i,t} + \varepsilon_t$$

Model C, sabit terimde ve trendde kırılmaya izin veren model olup, $DU_{i,t}$ ve $DT_{i,t}$ sırasıyla sabit ve trend kukla değişkenler olarak tanımlanmıştır.

$$DU_{i,t} = \begin{cases} 1 & t > T_{b,i} \\ 0 & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

$$DT_{i,t} = \begin{cases} t - T_{b,i} & t > T_{b,i} \\ 0 & \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

Modelde yer alan kukla değişkenler, $T_{b,i}$, i ' ninci ($i= 1, 2, \dots, m$) kırılma tarihini göstermektedir.

$$H_0 : \alpha = 1$$

$$H_1 : \alpha < 1$$

Burada temel hipotez birim kök içerdiğini, alternatif hipotez ise m kırılmalı durağanlık sürecini göstermektedir (Kapetanios, 2005:124-125). Bu teknikte her bir adımda, önceki adımda bulunan yapısal kırılmayı modele ekleme suretiyle, bir sonraki yapısal kırılma tarihini bulmayı amaçlayan bir yöntem bulunmakta ve test için maksimum kırılma sayısı 5 olarak belirlenmektedir. Kapetanios (2005), test için kritik değerleri Monte Carlo deneyleri ile sağlamaktadır (Kapetanios, 2005:124).

Tablo 3: Kapetanios Birim Kök Testi Sonuçları

Model C	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
gec	-11.487805113961470	2000
iss	-4.963206501357013	2000

Not: Kritik değerler Kapetanios (2005) Model C hesaplamalarından alınmıştır. %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde 1 kırılma için kritik değer sırasıyla -5.081 ve -4.820'dir.

Kırılma tarihleri olarak, 5 kırılmaya kadar izin veren Kapetanios (2005) testi, değişkenler için 1 kırılmanın olduğu ve bunun 2000 yılında gerçekleştiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kırılmanın gerçekleştiği 2000 yılında işsizlik 131 bin azalmış buna karşılık geçimsizlik nedeniyle boşanma sayısı 3.309 artmıştır. Bu değişim kırılmayı açıklayan bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 3'e göre hesaplanan test istatistikleri, kritik değerlerden küçük olduğu için yapısal kırılmalar altında serilerde birim kök olmadığı, yani serilerin durağan olduğu anlaşılmaktadır.

3.4. Eşbütünleşme Analizi

Kullanılan zaman serilerinin yapısal kırılma içermesi, eşbütünleşme denkleminde de yapısal bir kırılma olabileceği şüphesi yaratmaktadır. Eşbütünleşme analizinin yapılacağı dönemde yapısal kırılmanın olması parametrelerin dönemler arasında farklılaşmasına neden olabilmektedir. Yapısal kırılmaları dikkate almadan yapılacak eşbütünleşme analizleri güvenilir sonuçlar vermemektedir (Çetin, 2006). Maki (2012) beş kırılmaya kadar, seriler arasındaki eşbütünleşmenin varlığını test edebilmekte ve yapısal kırılma tarihlerini de içsel olarak hesaplayabilmektedir. Testin çalışma algoritmasında, her bir dönem muhtemel bir kırılma noktası olarak alınmakta, t istatistikleri hesaplanmakta ve t'nin minimum olduğu noktalar, kırılma noktası olarak kabul edilmektedir (Tatlı ve Göçer, 2015:102). Maki (2012), yapısal kırılmalı eşbütünleşme testini dört farklı model kullanarak literatüre kazandırmıştır. Bu modeller;

Model 0;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + u_t$$

Model 1;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta_i' x_t D_{i,t} + u_t$$

Model 2;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_i D_{i,t} + u_t$$

Model 3;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_i D_{i,t} + u_t$$

Model 0; sabit terimde kırılmaya izin verilen trendsiz model, Model 1; sabit terimde ve eğimde kırılmaya izin verilen trendsiz model, Model 2; sabit terimde ve eğimde kırılmaya izin verilen trendli model ve Model 3; sabit terimde, eğimde ve trendde kırılmaya izin verilen model olarak belirtilmiştir (Maki, 2012). Bu testin hipotezleri ise şu şekildedir;

H₀: Çoklu yapısal kırılmaların varlığında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H₁: Çoklu yapısal kırılmaların varlığında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Denklemden yer alan $D_{i,t}$ kukla değişkeni temsil etmektedir. Eğer test istatistikleri kritik değerden büyükse $D_{i,t=1}$ değeri alırken haricindeki diğer durumlarda $D_{i,t=0}$ değeri almaktadır. Denklemlerde yer alan γ sabit, β zaman trendi ve ε_t hata terimini temsil etmektedir (Hepaktan, 2016:86).

Tablo 4: Maki Eşbütünleşme Testi Sonuçları

%5	Bağımlı değişken: geçimsizlik nedenli boşanma (isgec)	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
Model 0	-5.1652223 [-5.426]	1989 - 1996 - 2001 - 2005 - 2011
Model 1	-5.3589717 [-5.699]	1996 - 1999 - 2001 - 2008 - 2014
Model 2	-5.0084585 [-6.357]	1994 - 2001 - 2004 - 2007 - 2012
Model 3	-5.3976968 [-7.009]	1985 - 1988 - 1997 - 2000

Not: [] içindeki değerler, Maki (2012) Tablo 1'den alınmış ve %5 anlamlılık düzeyine sahip kritik değerlerdir.

Yapılan test sonucu, tüm modellerde, Monte Carlo simülasyonu ile belirlenen kritik değerlerin test istatistiğinden büyük olduğu, sıfır hipotezinin kabul edildiği ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucu çıkmaktadır. Bu da değişkenlerin uzun dönemde aralarında bir ilişkinin olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Test yönteminin, yapısal değişimleri başarılı bir şekilde belirlediği ve 1994, 1999, 2001 ve 2008 ekonomik krizlerinin etkileri net biçimde kırılmalar ile Tablo 4'te görülmektedir.

3.5. Nedensellik Analizi

Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinde değişkenler kaçınıcı dereceden eşbütünleşik olursa olsun, analize, seviyesinde dâhil edilmekte ve Granger (1969)-(1974) yaklaşımlarındaki uzun dönem bilgi kaybı giderilmektedir. Bu yöntem, birim kök ve eşbütünleşme gibi son yıllarda sıkça eleştirilen sınamalara ihtiyaç duyulmadan, analize olanak tanımaktadır. Toda ve Yamamoto (1995) VAR modelindeki katsayıları üzerindeki kısıtları test etmek için kullanışlı bir yöntem önermişlerdir. Bu yöntemde değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olması ya da durağan olmayan değişkenlerin eşbütünleşik olmamaları problem olmaktan çıkmaktadır. Modelde yer alan serilerin

maksimum bütünleşme derecesini bilmek ve modeli doğru belirlemek, nedensellik sınamaları için yeterli olmaktadır (Bağdigen ve Beşer, 2009:11). VAR modeline dâhil edilen değişkenlerden bazılarının durağan olmaması, modelin parametrelerine doğrusal kısıt için uygulanan Wald testi istatistiğinin temel hipotez altında χ^2 dağılımına uymamasına neden olmaktadır. Bu sebeple Toda-Yamamoto (1995), p gecikme uzunluğuna değişkenlerin en yüksek bütünleşme derecesi (d_{max}) kadar gecikme uzunluğu ilave edilerek oluşturulan VAR modeline uygulanan Wald testi istatistiğinin χ^2 dağılımına uyacağını belirtmişlerdir (Pata, 2017:89). Bu model;

$$Y_t = \mu + A_{11}Y_{t-1} + \dots + A_{1k}Y_{t-k} + \sum_{l=k+1}^{k+d_{max}} A_{1l}Y_{t-l} + u_t \quad t=1,2,\dots,T$$

şeklinde elde edilmektedir. VAR($k+d_{max}$) modelinin parametreleri tahmin edildikten sonra nedensellik sınaması için kullanılan yokluk ve alternatif hipotezler,

$$H_0: R\alpha = \underline{0}$$

$$H_1: R\alpha \neq \underline{0}$$

şeklinde olacaktır. Toda ve Yamamoto (1995) çalışmasında modelin ilk k parametresi için elde edilen Wald istatistiğinin asimptotik olarak k-serbestlik dereceli ki-kare dağılımına sahip olduğunu göstermiştir. Eğer Wald istatistiği anlamlı bulunursa, değişkenler arasında Granger Nedenselliği olmadığı yokluk hipotezi red edilecektir (Gayaker, 2015:28).

Tablo 5: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	Ki-kare testi	Olasılık değeri
boşanma \Rightarrow işsizlik	4.216240	0.0400
işsizlik \Rightarrow boşanma	6.359323	0.0117

Tablo 5 incelendiğinde, bağımlı değişkenin boşanma, bağımsız değişkenin işsizlik olarak; işsizliğin boşanmanın bir nedeni olduğu analizde, %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Boşanmanın işsizliğin bir nedeni olduğu modelde ise sonuç daha kuvvetli çıkmakta ve yine %5 anlamlılık düzeyinde bir ilişkinin varlığı söz konusu olmaktadır. Seçili yıllarda Türkiye için işsizlik ve boşanma arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı ve bunun çift yönlü bir ilişkiye sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Evli çiftlerin birlikteliklerinin sona erdirilmesi olarak tanımlanan boşanma, çiftlerin karşılıklı olarak anlaşamaması, aldatma, karşılıklı saygıdan yoksunluk, terk, hastalık hali, geçimsizlik gibi nedenlerin yanı sıra maddi anlamda evin geçiminin sağlanamaması ve işsizlikten dolayı gerçekleşmektedir. İşsizliğin, bireyde kaygı, depresyon, intihar gibi etkilerinin olması, boşanma olaylarının da işsizlikten kaynaklanabileceği durumunu ortaya koymaktadır. Özellikle boşanma vakalarında artışların gerçekleşmesi, bu konunun incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, bu ilişkinin varlığını kanıtlar biçimindedir. Bu nedenle çalışmada, işsizlik ve boşanma arasındaki ilişki ekonometrik yöntemler ile test

edilmiştir. 1980-2017 yıllarına ait yıllık Türkiye verileri, işsiz sayısı ve geçimsizlik nedeni boşanma değişkenlerini kapsamaktadır. Değişkenler arasında beş kırılmaya kadar izin veren Kapetanios (2005) çoklu yapısal kırılmalı birim kök testi, Matlab 2015 programı ile uygulanmış ve serilerin durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İki serinin de 2000 yılında kırılma göstermesi, bu yılda gerçekleşen, işsizlik ve boşanma değerlerindeki artışla açıklanmıştır. Daha sonra, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi, Gauss 10 programı ile seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınanmıştır. Burada seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucu çıkmış ve 1994, 1999, 2001 ve 2008 kriz yıllarına ait kırılmalar tespit edilmiştir. Son olarak, Eviews 10 programı ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Toda-Yamamoto nedensellik testi ile incelenmiştir. Bu test sonucunda, işsizlik ve boşanma arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya çıkmıştır. Buna göre, 1980-2017 yılları arasında gerçekleşen boşanma olaylarında, boşanma nedenlerinden biri olarak işsizlik önemli bir faktördür. Literatürdeki Topbaş ve Kurt (2007), Amato ve Beattie (2011) ve Svarer (2002)'in çalışmaları, çıkan bu sonucu desteklemektedir. Bununla birlikte çalışmada çıkan bir diğer sonuç ise, boşanmanın işsizliğe neden olabileceği durumudur. Burada da özellikle tek çalışanlı evli çiftlerde gerçekleşen bir boşanma durumundan sonra, boşanma maliyetlerine karşılık bir güvence olarak, işgücüne katılmayı düşünen kadınların iş arama kanallarına başvurması sonucu, işsiz olarak kayda geçilmesi, bu durumu açıklayıcı olacaktır. Bu durumu literatürde Bremmer ve Kesselring (2002), Greene ve Quester (1982) ve Lombardo (1999)'nun çalışmaları desteklemektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, işsizlik boşanma ilişkisine karşılık, İşkur bünyesinde bulunan iş ve meslek danışmanlığı kurumu, iş arama faaliyetlerinin yanı sıra, işsizlere yönelik sosyal ve psikolojik destekte bulunmalı ve gerekirse, psikolojik destek verebilecek yeterliliğe sahip kişilerin öncelikli olarak iş ve meslek danışmanlığı pozisyonuna getirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, İşkur, boşanma sürecindeki ailelere yönelik destekte bulunan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren aile terapistleri ile işsizliğin toplumsal sonuçlarına karşılık, koordine içerisinde çalışmalarda bulunmalıdır. İşsizlik sonucu bireyin ve bakmakla yükümlü oldukları açısından olumsuz sonuçlar doğuracak gelir kayıplarına karşılık, işsizlik sigortasından faydalanmalarda işçi lehine düzenlemelerin yapılması ve işsizlik sigortasından faydalananların sayısının artırılması gerekmektedir. İşsizliğin nedeni olarak boşanma olgusu, literatür incelemesi sonucunda çoğunlukla boşanma maliyetlerine karşılık çalışmayan kadınların işgücü piyasasına girmeye karar vermeleri sonucu ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun önlenmesi için, öncelikle işgücü piyasasındaki yapısal sorunların çözümü ve kadın istihdamının artırılmasını teşvik eden uygulamaların, politika uygulayıcıları tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Amato, Paul ve Brett Beattie (2011) *Does The Unemployment Rate Affect The Divorce Rate? An Analysis of State Data 1960–2005*, **Social Science Research**, 40 (3), 705-715.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) (2006), *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Türkiye Aile Yapısı Araştırması*, [<https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/60-aile-yapisi-arastirmasi-2006.pdf>], (05.08.2018).

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) (2011), **Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Türkiye Aile Yapısı Araştırması**, Afşaroğlu Matbaası, Ankara.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) (2015) *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*, [<https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/76-halkin-bosanmaya-iliskin-tutumleri-arastirmasi-1996.pdf>], (07.08.2018).
- Bağdigen, Muhlis ve Berna Beşer (2009) *Ekonomik Büyüme İle Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişisinin Wagner Tezi Kapsamında Bir Analizi: Türkiye Örneği*, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c:5, s:9, 1-17.
- Bentzen, Jan ve Valdemar Smith (2002) *An Empirical Analysis of the Effect of Labour Market Characteristic on Marital Dissolution Rates*, **Department of Economics Working Paper Series**, No: 2002-14, University of Aarhus.
- Bremmer, Dale ve Randy Kesselring (2002) *Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from Times-Series Data, Causality Tests, and Cointegration*, [<https://www.rose-hulman.edu/~bremmer/professional/divorce.pdf>], (04.06.2018).
- Çetin, Ahmet (2006) *Alışveriş Maliyetleri Parasal Hizmet Modeli: Türkiye Örneği*, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 1, 15-39.
- Gayaker, Savaş (2015) **Durağan Olmayan VAR Sistemlerinde Bootstrap Yöntemi İle Granger Nedensellik Sınaması**, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı.
- Gray, Jeffrey (1995) *The Causality Between Employment and Divorce*, **Family Economics and Resources Management Biennial**, 1, 171-176.
- Greene, William H. ve Aline Quester (1982) *Divorce Risk and Wives' Labor Supply Behavior*, **Social Science Quarterly**, 63(1), 16-27.
- Hansen, Hans-Tore (2005) *Unemployment and Marital Dissolution: A Panel Data Study of Norway*, **European Sociological Review**, 21(2), 135-148.
- Harma, Mehmet ve Nevin Solak (2013), **İşsiz Yaşam: İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri**, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Hepaktan, Erdem (2016) *Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye'de J Eğrisinin Analizi*, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14(4), 75-102.
- Huang, Tsung (2003) *Unemployment and Family Behavior in Taiwan*, **Journal of Family and Economic Issues**, 24(1), 27-48.
- Kadılar, Cem (2005) **SPSS Uygulamalı Zaman Serileri Analizine Giriş**, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Kapetanios, George (2005) *Unit-Root Testing Against the Alternative Hypothesis of Up to M Structural Breaks*, **Journal of Time Series Analysis**, 26, 123-133.
- Kurt, Şenol (2006) *İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri*, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 51, 357-379.
- Kutlar, Aziz; Ekrem Erdem, ve Fatma Fehime Aydın, (2012) *Kadınların İşgücüne Katılması İle Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma*, **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, 7(1), 149-169.

- Lombardo, Karen V. (1999) *Women's Rising Market Opportunities and Increased Labor Force Participation*, **Economic Inquiry**, 37(2), 195-212.
- Maki, Daiki, (2012) *Tests For Cointegration Allowing For An Unknown Number of Breaks*, **Economic Modelling**, 29(5), 2011-2015.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2018), *OECD Family Database*, [\[https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf\]](https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf), (06.08.2018).
- Özer, Ufuk ve Mehmet Hanefi Topal (2017) *Genç İşsizliği, Suç, Göç, İntihar ve Boşanma Düzeyleri İle İlişkili Midir? Türkiye'den Ampirik Bir Kanıt*, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, c:6, s:5, 50-63.
- Pata, Uğur Korkut (2017) **Kaldor'un İktisat Bilimine Katkıları ve Türkiye'de Kaldor Yasası'nın Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleriyle Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Perron, Pierre (1989) *The Great Crash, The Oil Price Shock and The Unit Root Hypothesis*, **Econometrica**, 57(6), 1361-1401.
- Raeymaeckers, Peter; Laurent Snoeckx; Dimitri Mortelmans ve Sarah Van Ourti (2006) *Marriage and Divorce in Belgium*, **Journal of Divorce & Remarriage**, 46:1-2, 151-174.
- Sandalcılar, Ali Rıza (2012) *İşsizlik Boşanmayı Etkiliyor Mu? Bölgesel Panel Nedensellik*, **Ege Akademik Bakış Dergisi**, c:12, s:2, 225-238.
- South, Scott J. (1985) *Economic Conditions and Divorce Rate: A Time-Series Analysis of the Postwar United States*, **Journal of Marriage and The Family**, 47(1), 31-41.
- Svarer, Michael (2002) *Determinants of Divorce in Denmark*, **Department of Economics Working Paper Series**, No: 2002-19, University of Aarhus.
- Şendil, Gül ve Özgün Kızıldağ (2005) **Evlilik Çatışması ve Çocuk**, 1. Baskı, Morpa Kültür Yayınları.
- Şener, Sefer; Veli Yılandı, ve Esra Canpolat (2015) *Satın Alma Gücü Paritesi ve Varyasyonlarının Türkiye için Sınanması*, **Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi**, 11(25), 53-63.
- Tatlı, Halim ve İsmet Göçer (2015) *Türkiye'de Sosyal Güvenlik Politikalarının Sürdürülebilirliği: Çoklu Yapısal Kırımlı Eşbütünleşme Analizi*, **Business and Economics Research Journal**, v: 6, no: 3, 87-111.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2018) *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, İstihdam Göstergeleri*, [\[http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx\]](http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx), (11.09.2018).
- Thomas, L. Eugene (1980) *Unemployment and Family Stress: A Reassessment*, **Family Relations**, 29(4), 517-524.
- Toda, Hiro Y. ve Taku Yamamoto (1995) *Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Process*, **Journal of Econometrics**, 66, 225-250.
- Topbaş, Ferhat ve Serdar Kurt (2007) *İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1970-2005 VAR Analizi*, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, s:7, 30-43.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (2016) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonu Raporu*, Sıra Sayısı:399, [<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf>], (10.08.2018).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014) **İstatistik Göstergeler 1923-2013**, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018) *Eolenme ve Boşanma İstatistikleri Haber Bülteni*, [<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27593>], (05.08.2018).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) *Tüik Hayati İstatistikler 2014-2017*, [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060], (05.06.2018).
- Utkulu, Utku (1993) *Cointegration Analysis: An Introductory Survey with Applications to Turkey*, **1.Uluslararası İstatistik Sempozyumu**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Yargıtay 2. Hukuk Dairesi Kararı, [<https://emsal.yargitay.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet#>], (13.08.2018).
- Yıldırım, Neşide (2004) *Türkiye'de Boşanma Sebepleri*, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, s:28, 59-81.